

Хвильовий Микола

Життя та творчість

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

(1893—1933)

Інші псевдоніми — Юлія Уманець, Стефан Кароль. Справжнє ім'я — Микола Григорович Фітільов.

Микола Хвильовий народився 13 грудня 1893 р. в селищі Тростянець на Харківщині (тепер Сумської області) в родині робітника. Навчався в початковій школі, в Богодухівській гімназії. Проте освіту здобував здебільшого самоосвітою. У 1914—1916рр. воював на фронтах Першої світової війни, де саме в окопах, серед солдатської маси, усталюються його демократичні, частково й більшовицькі симпатії. Перші поезії почав друкувати в 1917 р. ("Шляхи мистецтва"), а далі — прозу. Був організатором збройної боротьби проти гетьманських військ на Харківщині. Був ініціатором, організатором і активним членом низки літературних організацій ("Гарт", "Вапліте", "Пролітфронт").

У столичному Харкові у 1921р. Хвильовий дебютував як поет, видавши поетичні книги: "В електричний вік", "Молодість". У 1923 р. окремим виданням вийшла славетна збірка оповідань "Сині етюди", наступного року — збірка новел та оповідань "Осінь".

Статтю "Про "сатану в бочці", або про графоманів, спекулянтів та інших "просвітян"" письменнику 1925р. розпочав знамениту літературну дискусію.

У 1927 р. Хвильовий разом з Яловим і Досвітнім виступив у пресі зі спокутувальним листом і вийшов з ВАПЛІТЕ. Протягом 1927—1930 рр. вийшли його "Твори в трьох томах". Узимку 1928р. Хвильовий поїхав за кордон, наступного року вийшла його поетична книга "Досвітні симфонії".

13 травня 1933 р. прогрімів постріл, що обірвав життя Миколи Хвильового, одного з найталановитіших письменників ХХ ст. Сталося це ясного ранку в присутності М. Куліша, Г. Епіка, О. Досвітнього. Хвильовий грав на якомусь щипковому вірменському інструменті, декламував вірш М. Некрасова "Мужичок с ноготок", потім вийшов до сусідньої кімнати і там вистрілив собі у скроню. На столі залишив передсмертну записку: "Арешт Ялового (Михайла Ялового, першого президента ВАПЛІТЕ, напередодні було заарештовано) — це розстріл цілої Генерації... За що? За те, що ми були найщирішими комуністами? Нічого не розумію. За Генерацію Ялового відповідаю перш за все я, Микола Хвильовий. Отже, як говорить Семенко,... ясно. Сьогодні прекрасний сонячний день. Як я люблю життя — ви й не уявляєте. Сьогодні 13. Пам'ятаєте, як я був закоханий у це число? Страшенно боляче. Хай живе комунізм. Хай живе соціалістичне будівництво. Хай живе Комуністична партія".

І хоча самогубство дає можливість звинуватити людину в слабкодухості, але стосовно постаті М. Хвильового говорити про слабкодухість важко. Скоріш за все його рання трагічна смерть була своєрідним протестом, яким він хотів зупинити лавину

репресій, що насувалася. З виходом першої поетичної книги в 1921 р. постать Хвильового відразу привернула до себе увагу, адже свою поезію він творив у стильовій манері неоромантизму та імпресіонізму. Та все ж за творчим обдаруванням М. Хвильовий був прозаїком, він сам це скоро відчув і після виходу другої збірки до поезії звертався лише епізодично. Ерудиція і вроджений талант лідера притягували до Миколи Хвильового сучасників. Він організував найпотужнішу літературну структуру — ВАПЛІТЕ, до якої увійшли колишні члени "Гарту", "Жовтня", дехто з "плужан". Керівництво здійснювали М. Хвильовий, М. Яловий (президент) та О. Досвітній. ВАПЛІТЕ об'єднала найталановитіших митців, які тоді мешкали в Харкові (П. Тичина, Ю. Яновський, М. Куліш, М. Бажан, О. Довженко, М. Йогансен, О. Слісаренко, Ю. Смолич, Г. Епик, П. Панч та інші). У статусі та програмі організації йшлося про те, що її члени обирають вільний розвиток усіх течій і стилів, підтримують талановитість і новаторство, високу професійну майстерність, дбають про престиж української літератури. Шлях, обраний ВАПЛІТЕ, суттєво відрізнявся від того, що пропонувала українському мистецтву більшовицька ідеологія, а тому організація відразу привернула до себе увагу партійного чиновництва. Недарма в пізніші, репресивні та "застійні" роки, сама лише належність до неї вже вважалася серйозним обвинуваченням. Час появи на літературній арені ВАПЛІТЕ збігся з розгортанням най-гучнішої літературної дискусії 1925—1928 рр., яка мала об'єктивні підвалини-визначення сучасного стану і подальшого шляху розвитку українського мистецтва. Дискусія розпочалася зі статті М. Хвильового "Про "сатану в бочці", або про графоманів, спе

кулянтів та інших "просвітян", опублікованої в додатку до газети "Вісті ВУЦВК" "Культура і побут" 30 квітня 1925р. у відпо-відь на виступ автора:початківця Г. Яковенка "Про критику і критиків у літературі". Статті й памфлети М. Хвильового були спрямовані проти масовізму і "червоної просвіти", що культивувалися організацією "Плуг" на чолі з С. Пилипенком, проти хуторянської обмеженості та провінційності української літератури, сліпого наслідування нею російської літератури, засилля в ній графоманства і ремісництва у вигляді агіток. Саме М. Хвильовий категорично поставив питання "Європа чи просвіта?", маючи на увазі рішучий поворот рідної літератури на самостійний, вільний від будь-яких зовнішніх втручань і тиску, виеокопрофесійний шлях розвитку, її орієнтацію на "психологічну Європу", тобто найкращі здобутки європейського мистецтва. У розпалі літературної дискусії з'являються і цикли памфлетів Миколи Хвильового "Камо грядеши", "Думки проти течії", "Апологети писаризму" та стаття "Україна чи Малоросія?" (написана 1926р. стаття була заборонена і стала відомою читачеві лише в 1990 р.), в яких розкривалася, глибоко аргументувалася суть проголошених ним гасел орієнтації на "психологічну Європу", "геть від Москви", "романтики вітаїзму", "азіатського ренесансу". Стиль М. Хвильового-памфлетиста досить своєрідний, він і тут зостається неповторним художником. Афористичність висловлених гасел, багатство й розмаїтість метафоричної образності, історичних, літературних ремінісценцій, виваженість аргументації, поєднання пристрасних інвектив із тонкою іронією — все це риси індивідуального стилю, які

дозволяють оцінити памфлети М. Хвильового як мистецьке явище.

Питання, порушене Хвильовим, було важливим для багатьох тогочасних письменників. Багато хто з них радо відгукнувся творчими пошуками. Відтак партійні органи забили на сполох. У 1926 р. у відкритому листі Й. Сталіна членам політбюро ЦК КП (б) У рішуче засуджувалися дії М. Хвильового й взагалі ваплітян. А в січні 1927 р., щоб урятувати ВАШІІТЕ, Хвильовий, Яловий і Досвітній виступили у пресі зі спокутувальним листом, вийшли з організації (тепер її очолили М. Куліш, Г. Епик). Але це був формальний вихід, про що свідчить подальша поведінка колишніх лідерів — із початково обраного шляху сходити вони не збиралися. Після самоліквідації 1928р. ВАПЛІТЕ вони утворили організацію Пролітфронт — її гідну наступницю, видавали журнали "Літературний ярмарок" та "Пролітфронт". Дискусія, що починалась як літературна, переросла в політичну, чимало письменників після неї одержали ярлики ідеологічних ворогів, а найперше — Микола Хвильовий. Хмари однієї з найстрашніших

трагедій ХХ ст. вже збиралися над Україною. Наступала пора гірких поразок та розчарувань і для самого письменника. Перестає виходити журнал "Вапліте", а відтак припиняє існування й сама організація. Письменник змушений писати покайні листи, клястися у вірності комуністичній ідеології. Читати ці документи (зокрема статті, спрямовані проти товаришів по перу, як-от проти футуристів чи С Єфремова) гірко й сьогодні, та вони дають уявлення, в яку безвихідь "героїчного терпіння" був загнаний М. Хвильовий і його соратники. Вже 1929 р. сфабрикованим процесом СВУ започатковується доба масових репресій.

Перші збірки оповідань М. Хвильового "Сині етюди" та "Осінь" засвідчили його потужний мистецький талант, справили вибухове враження. Вони були зустрінуті найавторитетнішими тогочасними критиками як явище значне й цілком новаторське, дали підстави говорити про майстра, який витворив у нашій літературі власний стиль, своєрідний різновид лірико-романтичної, імпресіоністичної новели.

Мрія і дійсність у його творах постають не в контрастних зіставленнях чи ідейному протиборстві, а в химерній сув'язі, що надає оповіданням і новелам Хвильового неповторної стильової новизни й свіжості. У збірках "Сині етюди" чи "Осінь" ми не знайдемо поетичного оспівування героїки революції, тут немає пафосного уславлення "борців за нові революційні ідеали", що можна було спостерігати в багатьох тогочасних ідеологічних "трубадурів". В оповіданнях "Мати", "Солонський яр", "Наречений", "Редактор Карк", "Синій листопад", "Кіт у чоботях", "Я (Романтика)" — складна революційна дійсність, якій найбільше пасують ключові слова: кров, смерть, насильство, трагедія, сум, безповоротна втрата чогось по-справжньому вартісного. Там герої М. Хвильового постають не як переможці, які вже завоювали світ, не як будівничі майбутнього якщо не для себе, то для своїх дітей, а скоріше як жертви цієї революційної дійсності. Гак, це нові герої, нові люди. То яке ж майбутнє чекає Україну з такими будівничими? — мало не в усіх оповіданнях підтекстово запитує сам себе й своїх читачів "переконаний комуніст" Микола Хвильовий. Так, за своїми політичними переконаннями він був українським комуністом. Саме в цьому полягала його внутрішня

роздвоєність і трагедія. Адже він пізно зрозумів, що більшовизм і національна ідея — поняття несумісні. Микола Хвильовий воював за новий світ для своєї України і водночас стріляв у неї, як його герой-фанат у новелі "Я (Романтика)" стріляє у власну матір. Вічне протистояння добра і зла в цій новелі перенесено в душу героя. Це протистояння викликає небезпідставну тривогу за світ і за людину в ньому новому світі. Новела є своєрідним попередженням про непоправну втрату на обраному шляху істинних цінностей, по-справжньому гуманістичних ідеалів. Бо чи ж можна виправдати найвеличнішими ідеями вбивство рідної матері? Так само, як брата, сина, взагалі людини? Та ще й коли ці ідеї проголошуються нібито заради її щастя та благополуччя! Така абсурдна логіка викликає в душі автора велике сум'яття, розпач. Новела у 20-х рр. передруковувалася кілька разів. Звичайно, ті, хто фанатично сповідували більшовицькі ідеї, спокійно сприймали її основну кульмінаційну сцену і, певно, не засуджували вчинок головного героя, бо для них "мета виправдовує засоби". Їх могло хіба що зворушити тільки те, що і перед смертю мати не думає про себе, її материнське серце розуміє сина-вбивцю і хоче полегшити його страждання: "Вона стоїть, звівши руки" і "зажурно дивиться" на нього, вона вкотре вже каже, що він, "(її) мятежний син) зовсім замучив себе". Ця кульмінаційна сцена вражає непомітною, ненав'язливою силою гуманізму, людяності, справжніх буттєвих вартостей, силою, здатною побороти— зло в цьому світі.

Новела має специфічну присвяту: "Цвітові яблуні", яка може сприйматись і як своєрідний епітет, що несе в собі основну ідею твору. Пригадаймо, що "Цвіт яблуні" —*— новела М. Коцюбинського, в душі ліричного героя якої також тісно поєдналося божє, людське начало (тяжкі страждання батька над помираючою трьохлітньою Оленкою) і диявольське — підсвідомий інстинкт художника, який сприймає смерть дочки як матеріал для майбутнього твору.

Ситуація в новелі М. Хвильового трагічніша, бо його герой сам мусить вибрати добро чи зло, шлях людяності, гуманізму, всепрощення чи круту стежку служіння абстрактним ідеалам. Шлях його вибору дуже тяжкий. Власне, в центрі авторської уваги і є душа ліричного героя, її страждання, розгубленість, безпорадність, невміння вибрати єдино праведний шлях. Розповідь ведеться від імені головного героя ("Я"), який керує батальйоном, що складається з "юних фанатиків комуни", і має розчищати з тилу дорогу революціонерам. Трагедія загострюється, коли головний герой усвідомлює, що він має зробити вибір: "Я — чекіст, але я і людина". У новелі цей вибір звучить, як вибір між добром і злом, світлом і темрявою. Кульмінаційним є момент, коли серед приведених до трибуналу "ворогів" герой бачить свою матір з символічним ім'ям Марія. З натовпу її слова: "Сину! Мій мятежний сину!" сприймаються як голос самої України. Це голос застороги щодо того "світлого майбутнього", яке може бути здобутим ціною вбивства власної матері. У непримиренній суперечності зіткнулися найсвятіші для героя почуття: синівська любов, синівський обов'язок перед матір'ю — і революційний обов'язок, служіння найдорожчій ідеї. Він намагається якось відстрочити фатальне рішення ("я чекіст, але я і людина"), та весь попередній шлях моральних компромісів

робить розв'язку неминучою. Герой перестає бути особистістю, яка сама розпоряджається власним життям і власними рішеннями, він стає гвинтиком і заложником могутньої системи.

Такий непростий внутрішній світ письменника, роздвоєність його душі, яка виявлялась і усвідомлювалась ним поступово, накладали відбиток і на творчість, визначаючи її ідейно-стильові особливості. Прямим продовженням осмислення "непростих" для автора питань є повість "Сентиментальна історія" (1928р.). Його героїня Б'янка не хоче почуватися "зайвою" (якими є товаришка Уляна, художник Чаргар) у цьому новому суспільстві. Вона є сильною особистістю, з тих, які приваблювали Хвильового. Б'янка шукає доріг не лише для своєї "вишневоокої України", а й для себе. Поступово вона прозирає, бачить "світовий бардачок" довкола, розуміє, що те омріяне майбутнє (називає його "сентиментальною даллю") не прийде само собою, хоч би якими лозунгами проголошувалося, шляхи до майбутнього повинні пролягати через істинні морально-етичні цінності. Поки що героїня їх не бачить довкола себе; люди, які оточують дівчину, живуть під тягарем страху, тому й наглухо зачиняються кожен у своїй нірці, намагаються кожен по-своєму порятуватися цим фатальним відчуженням від незрозумілої дійсності. Б'янка мучиться "темною ніччю нашої дійсності", "придавлених" долею людей, але нічого змінити не може, її останній вчинок, яким завершується оповідання, має символічний підтекст: в розпуці дівчина віддає не себе, а найчистіше й найвартісніше, що має в душі, заради налагодження гармонії між мрією та дійсністю. Але чи можливо це? Твір може бути прочитаний як життєпис втраченого покоління, трагічна історія безнадійних пошуків втраченого часу.

Крах комуністичних ідеалів, відсутність творчої свободи, насильство "казарменого соціалізму" і наближення "розстрілу цілої генерації", безкінечні звинувачення в "буржуазному націоналізмі" штовхнули Хвильового до самогубства. Куля в скроню була останньою крапкою в творчості письменника. Дуже прикро, що впродовж багатьох десятиліть твори Миколи Хвильового були вилучені з читацького вжитку, не передруковувалися, не згадувалися в радянських історіях української літератури, а ім'я письменника було забороненим. І радісно, що сьогодні, хоч і постфактум, але ми маємо можливість почути застороги талановитого митця, щоб ніколи не повторювати трагічних помилок минулого.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Оповідання "Наречений", "Мати", "Я (Ром антика)", "Арабески", повісті "Сентиментальна історія", "Санаторійна зона", роман "Вальдшнепи".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гречанюк С. День повернення Миколи Хвильового //Українська мова і література в школі, 1987. — № 12.
2. Донцов Д. Микола Хвильовий //Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: В 4 кн. — К., 1994. — Кн.1.
3. Харчук Р. Духовний ренесанс на Україні: Микита Шапо-вал і Микола Хвильовий // Слово і час. — 1991.— №6.

4. Микола Хвильовий //Історія української літератури ХХ століття: У 2кн: Кн.і/За ред. ВЕ Донника. — К., 1993.

5. Шерех Ю. Хвильовий без політики // Березіль.— 1991.— № 9.